

УДК 811.161.3'25=161.1:811.161.3'373.7]:821.161.3.0(092)

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ НА РУСКУЮ Ў ТВОРАХ Я. БРЫЛЯ

Людмила Прахарэнка

кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай і рускай філалогіі
Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна
(Мазыр, Беларусь)

e-mail: lydmilavaleriavna@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5828-6289

Артыкул прысвечаны адной з важных праблем у філалогіі – асаблівасцям перакладу фразеалагізмаў з беларускай на рускую мову. Разгледжаны асноўныя аспекты перакладу: адэкватнасць, агульныя патрабаванні да мастацкага перакладу; пытанні, якія тычацца асаблівасцей прафесійнага перакладу.

Аналіз перакладаў твораў Я. Брыля паказвае багацце выяўленчых сродкаў роднай мовы, прыгажосць яе гучання, а таксама пераконвае ў тым, што беларускі арыгінал – гэта высокамастацкі твор, які цяжка перадаць на іншай мове.

Было адзначана, што варыянты перакладу фразеалагізмаў на рускую мову адрозніваюцца вялікай разнастайнасцю, што абумоўлена рознымі прычынамі: наяўнасцю лакун моўнага і нямоўнага характару, асаблівасцямі індывідуальнага стылю перакладчыка.

Выяўленыя лексічныя неадпаведнасці некалькі зніжаюць эстэтычнае ўздзеянне твора на чытача, не дазваляюць яму па-сапраўднаму адчуць лірычнасць, пранікнёнасць і шчырасць аўтарскай манеры. Трансфармацыя аўтарскага тэксту на лексічным узроўні часам прыводзіць да неадэкватнай перадачы арыгінала.

Рускі тэкст нельга лічыць у поўнай меры адэкватным арыгінальнаму, бо выяўленыя разыходжанні (у лексічным, стылістычным і сінтаксічным планах) вядуць да пэўных змен агульнай структуры тэксту, яго сэнсавай насычанасці, эмацыянальнай афарбоўцы.

У артыкуле звернута ўвага на тое, што лексіка, напоўненая фразеалагізмамі, выкарыстоўваецца Я. Брылем у звычайнай размове, уводзіцца ў аўтарскі аповяд і мову персанажаў, стварае мастацкія вобразы, выразныя моўныя характарыстыкі і г. д.

Частковы лінгвістычны аналіз твораў паказаў яркія прыклады выкарыстання лексічных рэсурсаў роднай мовы. Пісьменнік глыбока адчувае мову людзей, яе багацце, дакладнасць кожнай лексемы і імкнецца правільна ўжыць тое ці іншае слова або фразеалагізм.

Змест разгледжаных твораў Я. Брыля, характар іх лінгвістычнай інтэрпрэтацыі маюць важнае значэнне ў плане выхавання ў студэнтаў (навучэнцаў) пачуцця патрыятызму, маральных каштоўнасцей і іншых станоўчых якасцей асобы.

Ключавыя словы: пераклад; арыгінальны тэкст; адэкватнасць; стыль; білінгвізм; мастацкі пераклад; арыгінальны тэкст; эквівалентнасць; фразеалагізм.

Prakharenka Lyudmila. Features of translation of phraseologisms from Belarusian into Russian in the works by Ya. Bryl'.

The article is devoted to one of the most important problems in philology – the peculiarities of the translation of phraseological units from Belarusian into Russian. The main aspects of translation are considered: adequacy, general requirements for literary translation; questions regarding the features of professional translation.

© Прахарэнка Л., 2020

Analysis of the translations of Ya. Bryl's works shows the richness of the visual means of the native language, the beauty of

its sound, and also convinces us that the Belarusian original is a high-quality work that is difficult to convey in another language.

It was noted that the options for translating phraseological units into Russian are very diverse due to various reasons: the presence of lacunae of a linguistic and non-linguistic nature, the characteristics of the individual style of the translator.

Identified lexical inconsistencies somehow reduce the aesthetic influence of the work on the reader, and do not allow him to feel the real lyricism, insight and sincerity of the author's manner. The transformation of the author's text at the lexical level sometimes leads to an inadequate transfer of the original work.

The Russian text cannot be considered as a fully adequate one to the original, since the revealed discrepancies (in the lexical, stylistic and syntactic planes) lead to certain changes in the general structure of the text, its semantic richness, and emotional coloring.

The article draws attention to the fact that the vocabulary filled with phraseological units is used by Ya. Bryl in ordinary conversation, introduced into the author's speech and the language of the characters, thus creates artistic images, expressive linguistic characteristics, etc.

A partial linguistic analysis of the works showed vivid examples of the use of lexical resources of the native language. The writer deeply feels the language of people, its richness, the accuracy of each token and tries to use this or that word or phraseological unit correctly.

The content of the reviewed works by Ya. Bryl and the nature of their linguistic interpretation are important in terms of educating students (students) on patriotism, moral values and other positive personality traits.

Keywords: *translation; original text; adequacy; style; bilingualism; literary translation; original text; equivalence; phraseological unit.*

Уводзіны. У апошнія дзесяцігоддзі на рускую мову перакладзены творы Івана Мележа, Янкі Брыля, Івана Пташнікава, Уладзіміра Караткевіча, Янкі Сіпакова, Барыса Сачанкі, Івана Шамякіна і інш. Як правіла, пераклады, зробленыя прафесійнымі перакладчыкамі, самімі аўтарамі або іх калегамі-пісьменнікамі, вызначаюцца добрым мастацкім узроўнем. Звычайна перакладам з беларускай на рускую мову займаюцца людзі, якія не толькі добра валодаюць гэтымі мовамі, але і ведаюць асаблівасці жыцця і побыту беларускага народа, яго духоўнай і матэрыяльнай культуры. Гэта дазваляе пазбягаць падводных камянёў, якія часта перашкаджаюць перакладу з блізкароднаснай мовы [Грыпуціна 1998, с. 56–57].

Аналіз перакладу з беларускай мовы на рускую паказвае багацце выяўленчых магчымасцяў роднай мовы, прыгажосць яе гучання, дазваляе пераканацца, што беларускі арыгінал – высокамастацкі твор, які цяжка перадаць на іншай мове.

Мэта даследавання – разгледзець асноўныя асаблівасці перакладу фразеалагізмаў з беларускай мовы на рускую ў творах Я. Брыля.

Выдатныя ўзоры выкарыстання лексічных рэсурсаў роднай мовы адзначаюцца ў апавяданнях Я. Брыля. Лексіка, напоўненая фразеалагізмамі, выкарыстоўваецца ў свабоднай гутарцы, уводзіцца ў аўтарскі апавед і мову герояў, ствараючы мастацкія вобразы, выразныя моўныя характарыстыкі і т. д.

Перакладамі твораў Я. Брыля займаліся А. Астроўскі і Д. Кавалёў. Перакладчыкам, заўважаецца, не так проста знайсці дакладныя адпаведнікі да беларускіх фразеалагізмаў сярод рускіх. Кожны перакладчык добра ведае дзве мовы, з якімі працуе, але яго набліжэнне да аўтарскага тэксту – толькі набліжэнне. Беларускія творы для беларускага чытача лепш гучаць па-беларуску. У сітуацыі двухмоўя мы павінны ведаць правілы пераходу з аднаго

моўнага свету ў другі, каб адчуць прыгажосць беларускай мовы ў творах таленавітых майстроў слова [Астапчук 2001, с. 131].

Прасочым, як перадаюцца беларускія фразеалагізмы, выкарыстаныя народным пісьменнікам Беларусі Я. Брылём, на рускай мове ў перакладах А. Астроўскага і Д. Кавалёва.

Задача сучаснага кваліфікаванага перакладчыка не толькі ў тым, каб данесці да рускага чытача змест твора, але і ў тым, каб па магчымасці захаваць яго нацыянальную адметнасць, зберагчы аўтарскі стыль, яго індывідуальнасць. А дасягнуць гэтага, як паказваюць назіранні, даволі складана [Трыпуціна 1998, с. 64].

Варыянты перакладу фразеалагізмаў на рускую мову адрозніваюцца вялікай разнастайнасцю, што абумоўлена рознымі прычынамі: наяўнасцю перакладчыцкіх лакун моўнага і нямоўнага характару, асаблівасцямі індывідуальнага стылю перакладчыка.

У перакладзе можна назіраць уключэнне ў склад фразеалагізмаў рускіх адпаведнікаў, якія з'яўляюцца эквівалентамі кадыфікаваных устойлівых адзінак мовы.

Так, у апавяданні “Цуды ў хаціне” Я. Брыль ужывае фразеалагізм з *цябе ўсе свечкі і загарваюцца* – гэта значыць ‘з цябе ўсё пачынаецца, ты вінаваты ў нечым’. Д. Кавалёў у перакладзе гэтага апавядання на рускую мову, каб без страт захаваць сэнс дадзенага выказвання, перакладае кожнае слова – *от тебя все свечи и загораются*.

А. Астроўскі выдатна і, можна сказаць, вельмі дакладна перадаў сэнс фразеалагізмаў на рускую мову, падабраўшы адпаведнікі да беларускіх устойлівых канструкцый з рускай мовы пры перакладзе апавядання “Галя”. Напрыклад: *(Хата) так і глядзела на свет, як сам гаспадар, заўсёды зажмураны Данька, стары Хамёнак, бязлюбая галава якога нібы ўрасла ў зімовую шапку ...* [Брыль 1987, с. 211]. Я. Брыль у апавяданні невыпадкова выкарыстаў фразеалагізм *глядзела на свет*. Гэты ж фразеалагізм пры перакладзе выкарыстаў і А. Астроўскі: *Так и глядела хатка на белый свет с прищурью ...* [Брыль 1977, с. 123]. Вызначэнне фразеалагізма *белый свет* падаецца ў “Фразеалагічным слоўніку рускай мовы” пад рэдакцыяй А. Малаткова так: *Белый [божій] свет. Окружающий мир, земля со всем существующим на ней; жизнь во всех её проявлениях* [Фразеологический 1968].

Як бачым, у рускай і беларускай мовах значэнне фразеалагізма аднолькавае, хоць і маецца адрозненне ў лексічным складзе.

Фразеалагізм, выражаны адным словам *дальбог*, які сустракаецца ў гэтым жа апавяданні, на рускую мову перакладаецца як *ей-богу*, што значыць ‘праўда, так і ёсць’. І гэта, напэўна, адзінае слова-фразеалагізм, якое поўнасцю перадае сэнс беларускага фразеалагізма: *І нейкі хлопец з імі, дзеўкі, гвалт! Дальбог, харошанькі! З гармонікам!* [Брыль 1987, с. 218].

Чытаючы гэтае ж апавяданне, мы звярнулі ўвагу на фразеалагізмы: *Народ абліваецца кроўю, а ты ... Віляеш, як сука, і нашым, і вашым. Ды што нам з табой гаварыць* [Брыль 1987, с. 225]. У “Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы” пад рэдакцыяй Ф. Янкоўскага сустракаем наступнае вызначэнне канструкцыі *аблівацца кроўю* – ‘(з адценнем дакору, асуджэння) быць збітаму да крыві’ [Янкоўскі 1968]. Але гэтае тлумачэнне не падыходзіць да фразеалагізма, ужытага ў апавяданні: народ абліваецца кроўю не таму, што пабіты некім, а таму, што жыццё паставіла яго ў складаныя ўмовы, калі кожны дзень патрэбна было непасільна працаваць, зарабляць на кавалак хлеба,

галадаць і г. д. Магчыма, гэты фразеалагізм на рускую мову нельга перакласці інакш: *Народ обливається кровью, а ты ... Вылешься, как сука, и нашим, и вашим ... Да что тут с тобой говорить!..* [Брыль 1977, с. 136] (пер. А. Астроўскі).

Адзначым тут і другі фразеалагізм *і нашым і вашым* – запазычанне з рускай мовы, дзе выраз паводле паходжання з’яўляецца часткай прыказкі *и нашим и вашим за копейку спляшем*. Ужываецца са значэннем ‘адначасова і адным і другім’, адмоўна характарызуючы паводзіны чалавека, які служыць, дагаджае двум розным па поглядах баках [Лепешаў 1981]. Таму, калі гэта запазычаны з рускай мовы фразеалагізм, тады яго інакш на рускую мову і нельга перакласці, такім шляхам і пайшоў перакладчык А. Астроўскі.

У апавяданні “Галя” сустрэлі і яшчэ адно не менш цікавае фразеалагічнае спалучэнне *і мову і слёзы адняло*. Гэтай канструкцыяй характарызуецца псіхічны стан чалавека. У “Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы” сустракаецца фразеалагічнае спалучэнне *мову адняло*, у рускім фразеалагічным слоўніку – *речь отняло* або *язык отнялся*, і ў адным, і ў другім слоўніку падаецца аднолькавае вызначэнне фразеалагізма ‘*кто-нибудь замоўк ад нечаканасці, здзіўлення, страху і г. д.*’; ‘*кто-нибудь раптоўна страціў здольнасць размаўляць*’. Каб больш поўна паказаць нечаканасць, раптоўнасць нейкай падзеі, якая ўзрушыла чалавека – што нават мову ў яго адняло – Я. Брыль дапаўняе: не проста мову адняло, а і слёзы на вачах зніклі. А такое можа быць толькі тады, калі чалавек моцна ўзрушаны нейкай падзеяй. Гэты фразеалагізм трапіў і на старонкі перакладнога апавядання. А. Астроўскі стараецца не адыходзіць ад зместу і сэнсу арыгінальнага твора, хаця мог бы і ўжыць фразеалагізм, характэрны рускай мове без усялякіх аўтарскіх дапаўненняў, *речь отняло*.

Амаль кожнае апавяданне Я. Брыля не абыходзіцца без фразеалагізмаў, асноўным кампанентам якіх з’яўляюцца словы *ліха, трасца, чорт*. Напрыклад, у апавяданні “Галя” – *ліха ім*, “Мой зямляк” – *ліха яму, трасца яму, адзін чорт*, у апавяданні “Марыля” – *ліха падагнала*, “Пасынак” – *ліха яго ведае* і інш.

У адным апавяданні “Мой зямляк” можна сустрэць фразеалагізмы з аднолькавым лексіка-семантычным значэннем *ліха яму, трасца яму* – “*прастамоўныя ўстойлівыя канструкцыі, воклічы, якія выражаюць здзіўленне, захваленне, абурэнне, гнеў і г. д.*” (у залежнасці ад сітуацыі) [Янкоўскі 1968]: – *Сёння, браце, шчупака ганяў па лузе, – спакойна адказваў ён. – Ніяк, ліха яму! Трэба будзе яшчэ заўтра падысці. Дваццаць чатыры фунты!* [Брыль 1987, с. 132]. У гэтым выразна прасочваецца сітуацыя абурэння дзядзькі-рыбака, бо яму не ўдалося спаймаць вялікага шчупака на дваццаць чатыры фунты.

– *І раздабрыўся ж, трасца яму, як на злосць! Ушчэнт раскінем, – незадаволена мармытаў Паўлюк на дождж. – А той не ідзе, не грукоча, каб ён галавой налажыў!* [Брыль 1987, с. 145]. Таксама выразная сітуацыя незадаволенасці Паўлюка.

У рускай мове адпаведнікамі да слоў *ліха, трасца, чорт* з’яўляюцца *нечистый, чёрт, бес*: *Марыля – сирота з далёкай вёскі. І ліха ж яе падагнала выйсці за гэтага Івана!* [Брыль 1987, с. 31]; *Марыля – сирота из дальней деревни. И толкнул же её нечистый выйти за этого Ивана!* [Брыль 1977, с. 25].

Толкнул нечистый – *неизвестно зачем, по какой надобности нужно было мне, тебе и т. д. (сделать что-либо); выражение крайнего*

неудовольствия, сожаления и т. п. по поводу чего-либо сделанного, совершенного [Фразеологический 1968].

Апавяданне “Пасынак”:

– *І ліха ж яго, мілая, ведае*, – кажэ нашая баба, – каму як, а мне дык заўсёды найгорш! [Брыль 1987, с. 71].

Ліха яго (яе, іх, вас) ведае – з адценнем непашаны, абьякавасці, дакору; невядома. Пар. (у руск.): *чёрт его знает*. [Лепешаў 1981].

– *Бес его, мілая, знает*, – гаворыць наша бабка, – кому как, а мне всегда хуже всех! [Брыль 1977, с. 21].

Аднак не ўсе фразеалагізмы перакладаюцца дакладна з гэтымі кампанентамі. Напрыклад, *ліха яму* – *будь оно неладно* (апавяданне “Мой зямляк”), *ліха ім* – *чтоб им пропасть* (апавяданне “Галя”), *трасца яму* – *будь он неладен* (апавяданне “Мой зямляк”), *ліха яго ведае* – *бес его знает*. Але значэнні іх аднолькавыя.

У брылёўскіх апавяданнях сустракаецца нямаля арыгінальных, нязвыклых выкарыстанняў фразеалагізмаў. Яго творы багатыя на ўстойлівыя канструкцыі і ў перакладах, зробленых А. Астроўскім і Д. Кавалёвым. Перакладчыкі стараюцца не адыходзіць ад зместу апавяданняў, каб захаваць у поўнай меры трапнасць і стракатасць беларускай лексікі.

Нельга не звярнуць увагу на наступныя радкі: *А гэты, ліха яму, за сцягняк яго ззаду – як хваціць. Вепручок так і сеў мне на карак. Свету белага, браце, не бачу, – мызаю ў мох, – ну думаю, дайшоў Паўлюк. Як узяла мяне злосць, як уляпіўся я за зямлю ...* [Брыль 1987, с. 137].

Света белага не бачыць – ‘быць вельмі занятаму, не мець спачыну, вольнай часіны’ [Янкоўскі 1968]. У рускім слоўніку: *не видит света белого* – ‘будучи обременённым непосильной работой, заботами т. п., не знает покоя, отдыха, нормальной жизни’ [Фразеологический 1968]. Але гэтыя вызначэнні ўвогуле не падыходзяць да дадзенага выкарыстання фразеалагічнага спалучэння. Магчыма, да яго лепш падыдзе вызначэнне іншага фразеалагізма – *белы свет* – ‘акаляючы свет, зямля з усім існуючым на ёй; жыццё ва ўсіх яго праявах’ [Янкоўскі 1968]. Але ўсё ж такі А. Астроўскі ўжывае фразеалагізм у сваім перакладзе правільна, таму што лексіка-семантычнае значэнне і рускага і беларускага спалучэнняў аднолькавае, інакш яго перакласці проста немагчыма.

У апавяданні “Пасынак” пры апісанні партрэта жанчыны, мачахі малога Кастуся, прыцягвае ўвагу колькасць фразеалагізмаў, якія ў поўнай меры характарызуюць паводзіны, адносіны да аднавяскоўцаў, да родных і блізкіх людзей. Напрыклад, *за словам у кішэню не палезе, яна яго да сябе ні ў зуб, усім насы падатрэ, усе костачкі пераела, кроў з малаком*. Цікава, як перакладае і якія адпаведнікі падбірае Д. Кавалёў пры іх перакладзе на рускую мову. Параўнаем арыгінал з перакладам:

– *Пагібель, мілая, у хату, – адказвае баба. – Яна яму ўжо ўсе костачкі пераела, не токма што* [Брыль 1987, с. 72].

– *Погибель, мілая, в хату, – отвечает бабушка. – Она ему уже все косточки переела, не токмо что* [Брыль 1977, с. 24].

Як бачым, у двух тэкстах – арыгінальным і перакладным – без змен ужываецца фразеалагізм *костачкі пераела*, які характарызуе чалавека не з лепшага боку. Фразеалагічны слоўнік рускай мовы падае наступнае лексіка-семантычнае значэнне: “*расстраивать, раздражать, изводить, заставляют нервничать кого-либо*” [Фразеологический 1968].

У рускай мове ёсць сінанімічныя ўстойлівыя канструкцыі: *истрепаеть [испортить] нервы, переестъ кишки, играют на нервах*. Але Д. Кавалёў вырашыў выкарыстаць гэты ж фразеалагізм *пераядаць костачкі* не перакладаючы, тым больш, што ён характэрны дзвюма мовамі.

Возьмем яшчэ адзін прыклад з гэтага ж творца:

Мамаша, – кажа Гарасім, – такая жонка ўсім насы падатрэ. Красавіца, кроў з малаком, а глаўна – вумная, за словам у кішэню не палезе ... [Брыль 1987, с. 72].

Мамаша, – говорит Гарасим, – такая жена всем носы утрёт. Красавица, кровь с молоком, а главное – умная, за словом в карман не полезет ... [Брыль 1977, с. 21].

У асноўным і ў беларускім і рускім тэкстах амаль аднолькавае гучанне і значэнне фразеалагізмаў: *усім насы падатрэ – всем носы утрёт, кроў з малаком – кровь с молоком, за словам у кішэню не палезе – за словом в карман не полезет*. Паспрабуем даць кожнаму фразеалагізму вызначэнне і падабраць сінанімы:

утереть нос – (прост.) ‘подчеркнуть, показать, доказать своё превосходство в чём-либо перед кем-либо’ [Фразеологический 1968] (сінанім: *заткнуць за пояс*);

кровь с молоком – ‘1. Здоровый, цветущий, с хороним цветом лица, с румянцем. О человеке. 2. Свежее, румяное. О лице’ [Фразеологический 1968].

Ф. Янкоўскі ў “Беларускай фразеалогіі” падае гэты ж фразеалагізм: *кроў з малаком – прыгожы, дужы, з свежым, румяным тварам* [Янкоўскі 1968].

За словом в карман не полезет – *находчив в беседе, разговоре, споре* (сінанімы: *остёр на язык – остроумен, язвительн’, боек на язык [слова] – находчив в разговоре, красноречив’, острый язык [язычок] – кто-либо остроумен, язвительн в разговоре*) [Фразеологический 1968].

Пры перакладзе фразеалагізмаў можна заўважыць іх лексічную і структурную перабудову, пры гэтым найбольш частым з’яўляецца ўжыванне рускіх эквівалентаў, што знаходзяцца з фразеалагічнымі элементамі арыгінала ў тэматычна блізкіх адносінах.

Каб перадаць псіхічны, душэўны стан жанчыны, у якой памёр муж і яна засталася адна з малымі дзеткамі, Я. Брыль ужывае ў апавяданні “Цуды ў хаціне” фразеалагізм *ірвала жменямі валасы*. Такі ж фразеалагізм *рвать на себе волосы* ёсць і ў рускай мове, што значыць “приходить в отчаяние, сильно досадовать, горевать и т. д.” [Фразеологический 1968]. Беларускі пісьменнік не проста выкарыстоўвае фразеалагізм *ірвала на сабе валасы*, а яшчэ і ўдакладняе *ірвала жменямі*, так цяжка было беднай жанчыне змагацца са сваім горам. Д. Кавалёў таксама не адыходзіць ад сэнсу гэтага спалучэння і перакладае так: ... *та же мать, что полгода назад, когда мёртвый отец лежал ещё на кровати, а в хате была она сама да малыши, металась от стола к порогу и, немо голося, рвала горстями волосы* [Брыль 1977, с. 37].

Знаходзім тут і яшчэ адзін не менш каларытны фразеалагізм *ілжэ і не круціцца*. З кантэксту становіцца зразумела, што гаворка ідзе пра чалавека, які гаворыць няпраўду, звычайна ў такім выпадку ён паводзіць сябе неадэкватна: хавае вочы, адварочваецца, чырванее, а значыць яго яшчэ не пакінула пачуццё сорама. У гэтым жа выпадку пра чалавека, які лжэ і не круціцца, можна сказаць адваротнае: у такога чалавека няма сорама. У дыялектнай мове часта сустракаецца фразеалагізм *брэша і вокам не маргне* або яго варыянты *брэша і бусам не шавеліць, брэша і глазам не вядзе*. У рускай мове ўжываецца

фразеалагізм *соврёт и глазом не моргнёт* [Фразеологический 1968], такі фразеалагізм ужывае пры перакладзе Д. Кавалёў: *Мила уже знает, Концевая Гануля – старая врунья. «Соврёт и не моргнёт, – говорит о ней бабашка. – Будто сказку тебе рассказывает ...»* [Брыль 1977, с. 42].

“Перакладчык імкнецца як мага лепей данесці да рускага чытача пры дапамозе апісальных канструкцый тыя ці іншыя думкі аўтара, але ж пры гэтым арыгінальнае гучанне беларускага тэксту губляецца, таму што лаканізм і лексічная сцісласць у мініяцюрах надаюць ім асаблівы, напружаны рытм, апавядальную, задушэўную афарбоўку, прастату выказвання” [Астапчук 2001, с. 30].

Каб паказаць душэўны стан галоўнай гераіні апавядання “Галя”, Я. Брыль выкарыстоўвае наступны фразеалагізм: *А ты крычы, ты ўспамінай, раздзірай сваю душу, дурніца, хоць да крыві ...* [Брыль 1987, с. 214]. Душу Галі, у якой ужо двое дзяцей і нялюбы муж Мікола, раздзірае каханне да Сяргея Юрачкі. Чаму ж А. Астроўскі перакладае гэты фразеалагізм на рускую мову *раздирай своё сердце, хоть до крови?* Чаму душу, а не сэрца? Напэўна, аўтар абапіраўся на тое, што ў рускай мове няма такой устойлівай канструкцыі, як *раздзіраць душу*, але ёсць такі фразеалагізм, як *душа [сердце] разрывается [рвётся] <на части>* – гэта значыць ‘кто-либо испытывает глубокую скорбь, печаль, тяжело переживает что-либо’ [Фразеологический 1968]. Пры перакладзе можна было б ужыць і наступныя фразеалагізмы, характэрныя рускай мове: *надрывать душу* – *вызывать душевные страдания, муки; кошки скребут на душе* – *кому-либо грустно, тоскливо, беспокоинно, тревожно* або *душа [сердце] болит* – 1. ‘Кого, чья, у кого. Кто-либо испытывает тревогу, беспокойство, душевные страдания’. 2. ‘За кого, за что. Кто-либо беспокоится, страдает, переживает и т.п. за кого-либо, испытывает тревогу за что-либо’ [Фразеологический 1968]. Але гэтыя фразеалагізмы недакладна перадаюць душэўныя перажыванні галоўнай гераіні апавядання, таму, магчыма, іх і не ўжывае А. Астроўскі на рускай мове, і выбар перакладчыка апраўданы.

З усіх вылучаных намі фразеалагізмаў, найбольшую ўвагу прыцягнула фразеалагічнае спалучэнне *а цёмна – хоць ты на ваўка ўсядзь*. Параўнаем з рускім фразеалагізмам, ужытым у перакладзе А. Астроўскага: *а темень – на волка ненароком сядешь*.

Беларускае спалучэнне *хоць ты на ваўка ўсядзь* і рускае *на волка ненароком сядешь* не сустракаюцца ў фразеалагічных слоўніках ні рускай, ні беларускай моў. Магчыма, гэта аўтарскі фразеалагізм. Нават А. Астроўскі не бярэцца перакладаць яго пашыраным у рускай мове фразеалагізмам, які абазначае поўную цемь, *хоть глаз [глаза] выколи [коли]*, а, каб далёка не адысці ад сэнсу, ужывае яго ў аўтарскім варыянце.

Я. Брыль глыбока адчувае мову народа, яе багацце, трапнасць кожнай лексемы і імкнецца правільна ўжыць тое ці іншае слова або фразеалагізм. І гэта вельмі добра атрымліваецца. Кожны брылёўскі выраз аказваецца да месца.

У невялікім па памеры творы “Мой зямляк” сустракаем значную колькасць фразеалагізмаў: *душой загавеў, крыў бог, света белага не бачу, мы без яго, як без рук* і многія іншыя. Мы выдзелілі найбольш адметныя, цікавыя, якія прыцягнулі ўвагу пры перакладзе.

Паглядзім, як перакладае А. Астроўскі на рускую мову беларускі фразеалагізм *душой загавець*:

Думал я, думал, примеривался и так и этак – ни в какую. Гляжу, *стал* кабанчик *холодеть* [Брыль 1977, с. 64].

Ф. Янкоўскі падае такое вызначэнне фразеалагізму *душой загавець* – ‘памерці, сканаць, загінуць’. Можна, у мове перакладу замест спалучэння *стал холодеть* можна было ўжыць у сваім перакладзе рускі адпаведнік *отдать богу душу* або *заснуть вечным сном* (звычайна пра даўно памёршага), што значыць “*быть мёртвым, умереть, погибнуть*” [Фразеологический 1968].

Бывае, што пры выбары адпаведных фразеалагізмаў перакладчык часам не звяртае ўвагі на нязначныя (на першы погляд) разыходжанні значэнняў беларускіх і рускіх слоў, а гэта вельмі ўплывае на змест перакладнога твора. Гэта мы і назіралі на вышэйпрыведзеных фразеалагізмах.

А вось яшчэ адзін момант, які прыцягвае ўвагу пры чытанні:

– Я гэта, браце, яму калі ткнуў! Ён на дыбы ды ў голас! А заднія **як чмыхануць!** Гэты за імі з гарачкі здорава часаў ... [Брыль 1987, с. 141].

Паспрабуем даць вызначэнне фразеалагізму *як чмыхануць* – ‘вельмі хутка што-небудзь зрабіць (бегчы, ісці, працаваць і г. д.), максімальна напружваючыся; напружваючы ўсю сілу і моц, каб зрабіць што-небудзь’.

Рускім адпаведнікам гэтага фразеалагізма з’яўляецца *как дёрнут*, які ўжыў пры перакладзе А. Астроўскі. Хаця ў рускай мове можна шмат падабраць сінанімічных спалучэнняў да гэтага фразеалагізма. Напрыклад, *бросаться со всех ног* – ‘очень быстро, стремительно убежать, прибежать и т. п.’ або *что было [есть] силы [сил, мочи], изо всех сил [силы]* – 1. ‘С предельным напряжением, интенсивностью (делать что-либо)’. 2. ‘Очень быстро (бежать, мчатся и т. п.)’ [Фразеологический 1968].

Амаль у самым пачатку апавядання “Як маленькі” сустракаем незразумелы фразеалагізм *даць чэпалаху*. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў І. Лепешава не дае вызначэння гэтаму фразеалагічнаму зрашчэнню. Аднак па сэнсе можна здагадацца, што фразеалагізм *даць чэпалаху* – значыць ‘*насварыцца, пакараць каго-небудзь*’, які сінанімічны такім устойлівым канструкцыям, як *даць прачуханкі, даць наганяй, даць пытлю, даць у косці, даць лазню*. Усе яны маюць амаль аднолькавае лексіка-семантычнае значэнне: ‘*насварыцца, пакараць каго-небудзь; нападаць з дакорамі, абвінавачваннем каго-небудзь*’.

Лексіка-семантычнае значэнне рускага адпаведніка *всыпать* лёгка зразумець і без слоўніка, але, каб не памыліцца, абавязкова звернемся да рускага фразеалагічнага слоўніка пад рэдакцыяй А. Малаткова: ‘*всыпать – выпороть, высечь кого-либо*’ [Фразеологический 1968].

У рускай мове можна падабраць шмат сінонімаў да гэтага фразеалагізма: *всыпать [влепить] горячих, всыпать [здать] березовой каши* [Фразеологический 1968].

Ёсць прыклады, калі фразеалагізм у мове перакладу зусім адсутнічае. Так, у апавяданні “Памочніца” Д. Кавалёў фразеалагізм *на ўсе лады* проста апускае. Хаця, магчыма, можна было б знайсці адпаведнік да гэтага фразеалагізма і ў рускай мове:

Мілачку будзяць і шмат разоў, на ўсе лады гавораць ёй пра аброць [Брыль 1987, с. 80].

Мілачку будят и много раз говорят ей об уздечке [Брыль 1977, с. 40].

Без фразеалагізма губляецца сэнс выказвання: Мілачцы не проста шмат разоў гавораць пра аброць, а кожны раз з рознай танальна-інтанацыйнай і эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай фразы.

Чытаючы арыгінал і пераклад апавядання “Таля”, нельга было не звярнуць увагу на фразеалагізм, які сустракаецца толькі ў рускім варыянце: *У нас, брат, точно записана вся история твоей болезни, и бородастой и безбородой. Ты везде сух из воды выйдешь со своей самогонкой* [Брыль 1977, с. 137]. З арыгінальнага тэксту мы бачым, што Я. Брыль проста піша пра гэта: *Ты ўсюды ўсё адбываеш сваёй самагонкай* [Брыль 1987, с. 227]. Чаму ж А. Астроўскі ўжывае ў сваім перакладным тэксце фразеалагізм, якога ў арыгінале няма? Магчыма, для таго, каб паказаць рускаму чытачу багацце, сакавітасць беларускай мовы.

Заклучэнне. Стылістычная неадэкватнасць абраных рускіх фразеалагізмаў часта змяняе стылістычную афарбоўку тэксту і прыводзіць не толькі да іншага ўспрымання твора, але і зацямяе пэўныя яркія якасці твора ў арыгінале.

Выяўленыя лексічныя неадэкватнасці некалькі зніжаюць эстэтычнае ўздзеянне твора на чытача, не дазваляюць яму па-сапраўднаму адчуць лірычнасць, пранікнёнасць і шчырасць аўтарскай манеры. Трансфармацыя аўтарскага тэксту на лексічным узроўні часам прыводзіць да неадэкватнай перадачы арыгінала.

Рускі тэкст нельга лічыць у поўнай меры адэкватным арыгінальнаму, бо выяўленыя неадпаведнасці (у лексічным, стылістычным і сінтаксічным планах) вядуць да пэўных змен агульнай структуры тэксту, яго сэнсавай насычанасці, эмацыянальнай афарбаванасці.

Такім чынам, нават колькасныя фразеалагічныя неадпаведнасці, даволі значна ўплываюць на структуру аўтарскага выказвання і часам некалькі скажаюць змест выказанага.

ЛІТАРАТУРА

- Астапчук, А. М. (2001). Лексічная адэкватнасць арыгіналу рускіх перакладаў мініяцюр Я. Брыля. [Ін:] *Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. нав.*, № 2, с. 131–135.
- Брыль, Я. (1977). *Ещё раз первый снег. Избранные рассказы*. Москва, 381 с.
- Брыль, Я. (1987). *Ад сяўбы да жніва: Апавяданні*. Мінск, 599 с.
- Лепешаў, І. Я. (1981). *Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў*. Мінск, 160 с.
- Трыпуціна, Т. (1998). Слова ў арыгінале і перакладзе: назіранні над перакладамі твораў Я. Брыля на рускую мову. [Ін:] *Роднае слова*, № 1, с. 56–64.
- Фразеологический словарь русского языка* (1968). А. И. Молотков (ред.). Москва.
- Янкоўскі, Ф. М. (1968). *Беларуская фразеалогія (фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне)*. Мінск, 451 с.

Подано до редакції 01.09.2020 року

Прийнято до друку 30.09.2020 року